

УДК 81'374:378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.11.2019.175460>

ГРАФІЧНІ ІНШОМОВНОСТІ В СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ Й ОБРАЗ АВТОРА НА МАТЕРІАЛІ ПАРОНОРМАЛЬНОГО РОМАНУ Ю. АНДРУХОВИЧА «КОХАНЦІ ЮСТИЦІЇ»

Бороденко Л. М.

Державний вищий навчальний заклад
«Приазовський державний технічний університет»

Статтю присвячено аналізу графічних іншомовностей у сучасному українському художньому тексті. З'ясовано, що збільшення кількості культурних, наукових, політичних і економічних зв'язків між Україною й англійськими країнами зумовило розширення контактів між українською та англійською мовами, а це, своєю чергою, актуалізувало експансію іншомовної лексики в сучасній українській мові. Матеріалом для дослідження послужив паранормальний роман Ю. Андруховича «Коханці Юстиції», основу якого становлять генетично і стилістично різні мовні одиниці, серед іншого й запозичення з англійської мови.

Опрацьовано проблематику, пов'язану з розхитуванням норми художньої літературної мови під впливом графічних іншомовностей. На прикладах автора пояснено коментування конкретних подій, позначених іншомовностями, у паранормальному романі.

Визначено основні прийоми включення англіцизмів у невласне-пряму мову та текст-розповідь. Розкрито причини залучення англійської лексики автором у текст, що відбиває процес зображення героїв та їхню реакцію на ситуацію. Установлено моделі включення англіцизмів у невласне-пряму мову, основними з яких є: 1) «оцінка (характеристика) розумової діяльності оповідача (оповідача)»; 2) «оцінка оповідача будь-яких невербальних дій персонажа і реакція на ці дії»; 3) «оцінка (опис) дій персонажів». Простежено частотність використання тих чи тих англіцизмів (виявлено, що найуживанішим серед них є лексема «life»).

З'ясовано, що графічно-орфографічні іншомовності в текстах невласне-прямої мови по лінії «автор – читач» здебільшого виступають актуалізаторами різних моделей: «оцінка ситуації і реакція на неї», «характеристика персонажа (об'єкта оцінки) у конкретній ситуації і реакція на неї» тощо. Іншомовності, використовувані для створення прагматичних моделей, у центрі яких знаходиться концепт «оцінка», слугують індикаторами авторських інтенцій. Вони проєктують тактику дистанціювання та відіграють помітну роль у реалізації ілюкутивних складників «іронія» і «сарказм».

Ключові слова: ілюкутивні складники, запозичення, паранормальний роман, образ автора, оповідач, мовна гра, текст-розповідь.

Borodenko L. M. Graphic foreign-language borrowings in contemporary fiction and the author's image based on the paranormal novel "Lovers of Justice" by Yu. Andrukhovych. The article is devoted to the analysis of graphic foreign-language borrowings in contemporary fiction. The author's image is analyzed based on the paranormal novel "Lovers of Justice" by Yu. Andrukhovych, defining the tools and models of their introduction into the plot of modern fiction. Graphic foreign-language borrowings in Yu. Andrukhovych's novel are of diverse, rich, vivid and vigorous nature. Foreign-language borrowings expansion in contemporary Ukrainian linguistics has become one of the themes considered actually important recently. The rise in a number of cultural, scientific, political and economical ties between Ukraine and English-speaking countries led to the expansion of contacts within both languages. Special attention should be paid to the challenges of graphic and orthographic foreign-language borrowings in Ukrainian fiction referring to post-Soviet era. The challenges have arisen from undermining fiction literary language norm under the pressure of graphic foreign-language borrowings effect. The purpose is to define the tools and models of engagement the graphic foreign-language borrowings into fiction. The author as an 'artist of the text' uses introduction of English-speaking terms into objective-direct speech, whose model looks as follows: "an estimate of any non-verbal character's deeds and reaction to them".

The author rather often employs the tool of transmitting the model of foreign-language borrowings to the model "estimation of situation and statement of a key event in a plot" as the actualization of events, phenomenon and contemporary society facts. Graphic and orthographic foreign-language borrowings in the texts of indirect-direct speech concerning the line "author-reader" mostly act as actual engines of different models: "an estimate of situation and reaction to it", "character's (object's estimate) description in a factual situation and one's reaction" etc. Foreign-language borrowings employed in creating pragmatic model, which are centered around the conception of "estimate", are the indicators of the author's intentions. They project the tactics of distance perception and are engaged in realization of non-locutive constituencies 'irony' and 'sarcasm'. The further prospects of research are the following: to carry out deeper etymological analysis with the help of internal and external reconstruction methods, as well as to accumulate the stylistical capacity of graphic and orthographic foreign-language borrowings in detail.

Key words: non-locutive constituencies, borrowings, paranormal novel, author's image, the narrator, language game, text-narration.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У кінці ХХ – початку ХХІ століття експансія іншомовної лексики є об'єктом пильної уваги фахівців-філологів. Збільшення кількості культурних, наукових, політичних та економічних зв'язків між Україною й англомовними країнами приводить до розширення контактів між українською та англійською мовами. Я. К. Грот писав: «Що стосується слів іноземних у слов'янській мові, то присутність їх нерозривно пов'язана з ходом нашої освіти, яка постійно «харчувалася» плодами західного життя <...> Кількість іноземних слів, які вторглися і ще вторгаються до нас разом із новими поняттями, винаходами й установами, запозичених із заходу, така велика, що вигнати їх навіть у віддаленому майбутньому навряд чи вдасться» [5, 17–18].

Проблематика дослідження пов'язана з розхитуванням норми художньої літературної мови під впливом графічних іншомовностей. Тому, вважаємо, доцільним було б студіювання цього питання на матеріалі конкретного художнього твору, зокрема паранормального роману Ю. Андруховича «Коханці Юстиції», який ще не був об'єктом наукових лексичних пошуків, що і зумовлює **актуальність** представленої дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу питання аналізу іншомовної лексики й образу автора сформулювали наукові теорії, розвинені в працях таких вчених, як І. В. Арнольд, М. С. Авілова, О. С. Ахманова, М. П. Брандес, Л. Г. Барлас, В. В. Виноградов, Г. О. Винокур, А. Н. Гвоздьов, І. Р. Гальперін, К. С. Горбачевич, Б. М. Ейхенбаум, О. А. Земська, В. Л. Левін, В. Г. Костомаров, Л. П. Крисін, Г. А. Лесскіс, Ю. М. Лотман, Д. М. Магомедова, В. В. Одинцов, Д. М. Шмельов, М. М. Фрідман та інші.

Цілісну концепцію образу автора розробив В. В. Виноградов у монографії «О теории художественной речи» в тридцятих роках ХХ століття. Мовознавець трактував образ автора як «концентроване втілення суті твору, що поєднує всю систему мовленнєвих структур персонажів». У працях В. В. Виноградова образ автора постає як прояв «літературного артистизму» творця, з яким пов'язане розподілення «світла і тіней стильових фарб, характер оцінок, що виражається за допомогою підбору і зміни слів і фраз» [6, 75].

На сучасному етапі дослідження цю проблему порушувала О. А. Салтимакова у праці «Художественный текст и языковая личность» [9, 133–136].

Формулювання мети і завдань статті. Метою нашої розвідки є розгляд образу автора на матеріалі паранормального роману Ю. Андруховича «Коханці Юстиції». Мета зумовила виконання таких **завдань**: 1) визначити основні прийоми включення іншомовної лексики до художнього тексту; 2) окреслити проблематику, пов'язану з розхитуванням норми художньої літературної мови під впливом графічних іншомовностей; 3) пояснити на прикладах автора коментування конкретних подій, позначених іншомовностями, у паранормальному романі.

Наукова новизна полягає в комплексному аналізі образу автора, основу якого складають генетично й стилістично різномірні мовні одиниці, серед іншого й запозичення з англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку М. М. Бахтіна, мова пристосована для вираження думок, почуттів, переживань людей. Саме в умовах становлення антропоцентричної парадигми особливий інтерес представляють питання, що стосуються таких понять, як «образ автора», «мовна особистість», «комунікативна тактика», «комунікативна стратегія», «художній текст», «оповідач», «персонаж» і їх співвідношення в різних ситуаціях.

Термін «образ автора» у В. В. Виноградова є центральним поняттям, «стилетвірною категорією тексту» [7, 95], «осередком, фокусом, створюваним усіма мовними і немовними засобами» [7, 96].

Особливості художньої мови пов'язані з тим, що суб'єкт мовлення (я, ти, він) ніколи не отожднюється з реальним виробником мови [7, 74], «зображений світ, яким би він не був реалістичним і правдивим, ніколи не зможе бути хронічно тотожним тому, де знаходиться автор – творець цього зображення» [7, 205]. Проте існують й інші підходи до цього питання. Так, на думку М. М. Бахтіна, оповідач – це мовне породження автора. «У композиції цілого твору динамічно розгортається зміст, у безлічі образів автор твору відображає різноманіття дійсності, розкривається в зміні і чергуванні різних функціонально-мовних стилів, різних форм і типів мовлення, що створюють цілісний і внутрішньо єдиний «образ автора». Саме у своєрідності мовної структури образу автора глибше і яскравіше за все виражається стилістична єдність цілого твору» [3, 296].

Однією з найактуальніших проблем, які стосуються визначення «автор», є питання про співвідношення понять «іншомовність» і «оповідач», роль цих одиниць мови іншомовного походження в реалізації комунікативних стратегій і тактик. Лексичне наповнення сучасного художнього тексту допомагає адресату (читачеві) проникнути в авторський задум, розкрити його комунікативні стратегії і тактики. Автор, як «художник тексту», нерідко залучає до процесу вербального «наповнення» структури тексту слова іншомовного походження (переважно англіцизми). Нерідко автор конкретного художнього тексту вдається до включення графічних іншомовностей у невластиву мову, прагматична спрямованість якої по лінії «автор – читач» може здійснюватися за такими різновидами (або моделями): а) оцінка ситуації і реакція на неї, б) міркування-роздум героя. У реалізації першої моделі можуть брати участь різні елементи мови, які синтезують текст-міркування, текст-оцінку.

Специфіка художнього твору, на думку дослідників, полягає в тому, що «безпосередньо розповідь ведуть оповідач або персонажі, складники, створені письменником. Письменник опосередковано висловлює свої думки, своє ставлення до дійсності» [3, 111].

Наприклад:

За те саме вбивство, але із затриманням убивці «in risenti» (на гарячому) – кара подвоювалася: два роки і шість тижнів везі та головним постачальником опіуму для двору турецького падишаха й кокаїну для багаддського халіфа, спритний голландець дуже тонко розумівся на всіх гатунках заборонених речовин (18–19).

Переміщення англiцизму «in risenti» у текст «оцінка ситуації» з елементами міркування (міркування-альтернатива), що включає припущення щодо розвитку подій у соціумі, реалізує тактику дистанціювання. Слова «на гарячому», «негайно» зачіпають стратегію «відразу ж, на місці злочину», проєктують у свідомість читача негативне сприйняття певного явища («чужий світ»), беруть участь у реалізації іллокутивних складників «іронія» і «сарказм».

Досить часто автор художнього тексту звертається до прийому включення англiцизмів у невластиву мову, модель якої: «оцінка (характеристика) розумової діяльності оповідача (оповідача)». Думки, почуття, переживання можуть виникнути в результаті реакції на певні події. Форма викладу від першої особи створює атмосферу довіри в оповіданні, переказ внутрішніх переживань героя сприяє «зближенню» оповідача з читачем. Автор (фактичний виробник мови), на думку дослідників, «вибираючи той чи той тип мовлення (або чергуючи їх), вносить остаточні риси в загальну модальність тексту» [2, 95].

Наприклад:

Невідомий мені Джон Стіл, дописувач американського журналу «Life», у своєму написі про Сташинського називає його «чудовиськом у людській подобі (28); Ніби на тому світі, у неклі повішених, його обов'язково спитають: how do you Sir? (98); Революційна кров виявляє себе блискавичним і так же революційним рішенням – admit (впустити) (112).

Залучення англiцизмів (life, how do you Sir, admit) автором у текст сприяє не тільки процесу зображення, проєктування ситуації і реакції героїв на ситуацію, але й процесу втілення тактики дистанціювання, стратегії «включення в коло чужих». Дії і положення в соціумі персонажів викликають в оповідача пейоративне ставлення, емоційне сприйняття (емоції «страх», «жах» тощо). Англiцизми тут виконують ключову роль у розвитку сюжету – долучаються до створення особливого драматичного напруження в проєктуванні конкретної ситуації.

Нерідко автор («художник тексту») вдається до прийому включення англiцизмів у невластиву мову, модель якої: «оцінка оповідача будь-яких невербальних дій персонажа і реакція на ці дії».

Наприклад:

Він зажадав припинення грабунку і в разі непослуху пообіцяв негайний friendly fire (203); Грабунки, побиття і звалтування виявляються чи не наймякшими формами розправи на тими, хто має нещастя опинитись in a bad time anda bad place (209); Ці деталі моді не вважаються суттєвими, нині ж, зі значно віддаленішої перспективи, вони могли б раптово пролити якесь додаткове світло на той листопадовий пополудень, на той gloomy Sunday (228).

Реакцію персонажа на яку-небудь конкретну ситуацію може бути представлено у формі вставленої конструкції, вміщеної в постпозицію до іншомовностей. При цьому увесь процес вербалізації може зачіпати іллокутивні складники «іронія», «сарказм», тактику дистанціювання щодо конкретного персонажа і його дій у соціумі.

Наприклад:

Двадцять сьомим будеш ти вирішує конвоїр So ist das Leben (таке життя) (257); Нотатки на берегах цього in quarto, його зауваження та підкреслення свідчать про неабияке володіння предметом і можливий намір писати розгорнуту полемічну працю (19); Таке враження, наче він не досвідчений і цинічний галицький перевертень, а просто лопухатий хлопчисько, що, розпустивши соплі від яких-небудь «Beatles», фанатично повірив, ніби All You Need Is Love (29).

Автор нерідко поміщає графічні іншомовності в текст-розповідь, що репрезентує модель «оцінка (опис) дій персонажів».

Наприклад:

Цілком можливо, що його нестерпно нудить від наміру мальвазії, нерозумно спожитої минулої ночі з отцем кустошем, його конкубіною та подальшим ménage à trois (48); Не без гордони, відкинувши пропозицію від мандрівного цирку «Вагабундо» приєднатися до їхньої трупи в ролі Monstrum Immanis, Юліус Гродт вирішив покладатися тільки на самого себе (127); Протоколи судових засідань in causa Юліуса Гродта рясніють не тільки граматичними помилками, але й кричущими різночитаннями (135); У кримінальному судочинстві це означало поворот до Терезіани, себто Constitutio Criminalis Theresiana – вельми прогресивного уложення, смисловим стрижнем якого нарешті стали наукове знання, гуманістичні ідеали і практичний розум (136); На щастя для юристів, Терезіана in formali ma quoad material не в усьому поривала з хибними практиками середньовіччя і не зовсім у згоді з передовими поглядами цісарині-реформаторки зберігала в силі доволі безвідмовний інквізиційний принцип (136); Тому з двох форм колесування для Юліуса Гродта було вибрано тяжчу – von unten auf (147); Що більше часу минає з тієї пори, то більше підстав для критичного перегляду всієї causi Groditi (148); Насправді великий поет змалював її як особливий різновид крайнього занепаду decadance й солодкавого вродження (157).

Структура (композиція) тексту, що включає лексичний повтор іншомовностей, зосереджує увагу читача на лінії оповіді, що відіграє роль у розмежуванні і деталізації всього спектра дій персонажа. На думку М. М. Бахтіна, «композиція і є побудова, яка передусім служить тому, щоб втілити ставлення автора до змісту й одночасно змусити глядача так само до цього змісту ставитися» [4, 62].

Досить часто автор вдається до прийому переміщення іншомовностей як актуалізатора подій, явищ, фактів сучасного соціуму до моделі «оцінка ситуації і констатація ключового факту (події) в сюжетній лінії».

Наприклад:

Та всі ті нескінченно довгі тисячоліття до теперішнього людського визрівання були насправді прологом, передісторією, щойно розпочатою modernité (157).

Для реалізації тактики дистанціювання автор вдається до певної мовної гри. Ця мовна гра, у якій помітне зближення еквівалентних за змістом понять, торкається авторських інтенцій. Високочастотний англіцизм *life*, який став символом епохи, у процесі мовної гри може відігравати значну роль у створенні тактики дистанціювання. Еквівалент англіцизму в постпозиції підкреслює надмірність включеного англіцизму, зумовлює т. зв. «тавтологію».

Текст-розповідь від першої особи може включати оцінку ситуації і реакцію на неї. До того ж помітним є прагнення оповідача справити враження своєю мовою.

Наприклад:

Йому йшов сороковий рік. На запитання мимолітніх друзів та знайомих з різних куточків світу він відповідав бадьоро німецькою фразою «Es geht uns gut» (160).

У наведеному прикладі автор у формі роз'яснювального коментування дає свою оцінку конкретним подіям, позначеним іншомовностями. Мовна гра включає паралелізм структурних частин, у якому наявна перестановка графічного вкраплення. Особливо довірливий тон створюють питання оповідача, вплетені в «тканину» тексту. Як символ чужого, іншомовні вкраплення дають змогу «намалювати» в тексті «світ чужого». Вони допомагають

авторові зобразити «картину» цього світу, сфокусувати цю «картину» у свідомості читача – «світ» чужого для оповідача. Звичайно, під час мовної гри актуалізуються стратегія «включення в коло чужих», тактика дистанціювання. Розташування в тексті-розповіді слів від першої особи (за моделлю «оцінка ситуації і реакція на неї») у препозиції до іншомовностей дистанціюють слова («явний», «мокра тканина»), що сприяє реалізації іллокутивних складників «іронія» і «сарказм».

Наприклад:

Згідно з одним виконавці з охоронної Schutzpolizei (скорочено-шупо), або, як ще їх називали, шуцаки, розстрілювали засуджених у послідовності десять – десять-сім (195).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, графічні іншомовності в текстах невластиві прямої мови по лінії «автор – читач» здебільшого виступають актуалізаторами різних моделей, зокрема: «оцінка ситуації і реакція на неї», «характеристика персонажа (об'єкта оцінки) у конкретній ситуації і реакція на неї» тощо. Іншомовності відіграють важливу роль у створенні прагматичних моделей, у центрі яких знаходиться концепт «оцінка», служать індикаторами авторських інтенцій. Вони проєктують тактику дистанціювання та реалізують іллокутивні складники «іронія» і «сарказм».

Перспективним видається проведення подальшого ґрунтовного етимологічного аналізу за допомогою методик внутрішньої і зовнішньої реконструкції, а також детальне студіювання стилістичних можливостей запозиченої лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Литературно-критические статьи / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1986. – 543 с.
2. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров : Собрание сочинений / М. М. Бахтин. – М. : Русские словари, 1996. – Т. 5 : Работы 1940–1960 гг. – С. 159–206.
3. Бахтин М. М. Проблемы текста : Опыт философского анализа / М. М. Бахтин // Вопросы литературы. – 1976. – № 10. – С. 122–151.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
5. Бороденко Л. М. Графічно-орфографічні маркери іншомовності в художньому тексті кінця ХХ – початку ХХІ століття / Л. М. Бороденко. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. – 180 с.
6. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Высшая шк., 1971. – 239 с.
7. Виноградов В. В. Проблемы русской стилистики / В. В. Виноградов. – М. : Высшая шк., 1981. – 320 с.
8. Грот Я. К. Труды Я. К. Грота. Очерки из истории русской литературы / Я. К. Грот. – Санкт-Петербург, 1901. – 510 с.
9. Салтымакова О. А. Авторское повествование в композиционно-стилистическом аспекте / О. А. Салтымакова // Художественный текст и языковая личность : [мат. III Всерос. науч. конф., посвященной 10-летию кафедры современного русского языка и стилистики Томского гос. пед. ун-та (29–30 октября 2003 г.)] / [под ред. проф. Н. С. Болотновой]. – Томск : Томский гос. пед. ун-т, 2003. – С. 133–136.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Андрухович Ю. Коханці Юстиції : [роман] / Юрій Андрухович. – Чернівці : Меридіан Чернівці, 2018. – 304 с.